DIN ACTIVITATEA ÎN DOMENIUL GRAMATICII A LUI H. TIKTIN

DE

EM. VASILIU

Reconsiderarea şi valorificarea operelor lingviştilor din trecut a constituit şi constituie una dintre sarcinile cele mai importante ale lingviştilor noştri.

Clasicii marxism-leninismului au arătat în nenumărate rînduri că marxismul este un rezultat al dezvoltării istorice a gîndirii umane, este un rezultat al dezvoltării şi perfecţionării cunoştinţelor umane. Este clar deci că un bun marxist trebuie să cunoască toate cuceririle pe care gîndirea umană le-a efectuat în cursul dezvoltării sale, trebuie să ştie să valorifice întregul tezaur de cunoştinţe alcătuit prin contribuţia pozitivă a oamenilor de ştiinţă care, prin activitatea lor, au făcut să progreseze cunoştinţele noastre.

Lenin arată că a fi marxist nu înseamnă a-ţi însuşi cîteva formule şi concluzii ale marxismului, ci înseamnă a cunoaşte şi a-ţi însuşi întregul bagaj de cunoştinţe asupra lumii obiective pe care se sprijină marxismul.

Cultura epocii noastre, cultura socialistă, a preluat şi a dezvoltat în mod creator cele mai bune şi mai înaintate elemente ale culturii anterioare. De aici rezultă cu claritate importanţa problemei moştenirii culturale a trecutului pentru dezvoltarea culturii noastre.

Lingvistica a căpătat o solidă bază ştiinţifică odată cu apariţia lucrării lui I. V. Stalin, «Marxismul şi problemele lingvisticii». Apariţia acestei lucrări a dat acestei discipline posibilităţi nelimitate de dezvoltare. Dar lingvistica

În acest articol am întrebuinţat următoarele abrevieri: Arhiva = Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi. Iaşi, 1895, vol. I.

G.L.R. = Timotei Cipariu, Gramatica limbei romîne. Bucureşti, MDCCCLXX, vol. I şi II.

G.R. = H. Tiktin, Gramatica romînă. Bucureşti, 1895, ed. a doua, vol. I, II.

BDD-A10216 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:44 UTC)

marxistă, ştiinţifică nu se poate dezvolta făcînd abstracţie de rezultatele pozitive ale cercetărilor ştiinţifice anterioare. I. V. Stalin critică pe N. I. Marr pentru îngîmfarea — necompatibilă cu un adevărat marxist — cu care contestă orişice contribuţie pozitivă a lingviştilor de pînă la el.

Într-adevăr, multe din operele lingviştilor din trecut pun la dispoziţie o serie de date preţioase, de observaţii şi explicaţii juste pe care lingvistul de azi, înarmat cu concepţia ştiinţifică marxistă le poate interpreta mai bine decît înaintaşii săi, ajungînd la rezultate mai bune decît cele la care au putut să ajungă ei. Lingvistica marxistă nu trebuie construită « pe loc gol », ci pe baza întregii dezvoltări istorice a acestei discipline.

Iată de ce am spus la început că reconsiderarea operelor lingviştilor din trecut reprezintă o sarcină dintre cele mai importante pentru lingviştii noştri. În repetate rînduri, partidul a arătat importanţa lucrărilor de reconsiderare a acestor opere şi a criticat pe lingviştii noştri pentru neglijarea îndeplinirii acestei sarcini importante.

★

Cele ce urmează reprezintă o modestă încercare de a pune în lumină valoarea unei părţi din lucrările unuia dintre cei mai mari lingvişti ai noştri, H. Tiktin. Nici timpul, nici experienţa de pînă acum nu ne-au permis să facem o privire de ansamblu asupra întregii activităţi a lui Tiktin. De aceea, ne limităm numai la lucrările lui de gramatică.

Nu ne vom opri asupra detaliilor, ci vom încerca să punem în lumină actualitatea şi deci valabilitatea concepţiei lui Tiktin, aşa cum rezultă ea din lucrările sale.

Vom avea în vedere, în primul rînd, cele două lucrări fundamentale pentru gramatica limbii romîne, « Gramatica romînă » (Bucureşti, 1895, vol. I şi II) şi « Rumänisches Elementarbuch » (Heidelberg, 1905). În măsura în care ne va fi necesar, vom lua în discuţie şi alte lucrări referitoare la chestiuni de gramatică.

Gramatica lui Tiktin poate fi considerată drept prima gramatică ştiinţifică a limbii romîne.

Primele gramatici apărute nu au decît importanţă istorică, marcînd primele începuturi ale încercărilor de alcătuire a unei gramatici de limbă romînă.

Gramatica lui Heliade, deşi valoroasă, este totuşi depăşită.

Gramatica lui Cipariu este profund influenţată de concepţiile latiniste ale autorului. Deşi cuprinde multe explicaţii istorice juste, deşi cuprinde o descriere detaliată a sistemului gramatical al limbii romîne, gramatica lui Cipariu conţine şi multe afirmaţii neştiinţifice. Este suficient să citäm cîteva.

Vocativul în *-o* este considerat o formă articulată de vocativ, în care *-a*, de la nominativ, a fost « convers » în *-o*. Deci, Cipariu vrea să arate că vocativul în *-o* este de origine latină şi nu slavă (G.L.R.,I 191). *Sută* este considerat

BDD-A10216 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:44 UTC)

ca provenind « din vre-un dialect vechi italic » (G.L.R.,I 233). Cipariu se bazează uneori pe forme inventate, spre a stabili o apropiere mai mare de etimonul latin, astfel, la pagina 273 (G.L.R.,I) vorbeşte despre auxiliarul *sum*.

Aceste afirmaţii arată că gramatica lui Cipariu nu poate fi utilizată decît cu foarte multă prudenţă.

Gramaticile şcolare, apărute pînă la gramatica lui Tiktin, au un caracter elementar, sînt întocmite incomplet şi cuprind multe erori ştiinţifice.

« Cursul elementar de gramatică, sintaxă şi compoziţiune » (Bucureşti, 1877, ed. a V-a), al lui I. Manliu este instructiv din acest punct de vedere.

Definiţiile sînt de multe ori formaliste şi neprecise. Astfel, atributul este definit ca « partea secundară a propoziţiunei care se adaugă la un substantiv fie acesta întrebuinţat ca subiect, fie ca predicat sau ca un (sic!) compliment oarecare » (pag. 7).

Acuzativul este considerat numai cazul complementului direct (pag. 132).

Regulile articulării substantivelor sînt prezentate formal, fără a se căuta să se arate care sînt condiţiile în care un substantiv primeşte sau nu primeşte articol (pag. 123 şi urm.).

La capitolul « întrebuinţarea formelor de cuvînt în propoziţiuni » (pag. 122 şi urm.) — deci la capitolul de sintaxă a părţilor vorbirii — se face de cele mai multe ori morfologie; astfel, pronumele este prezentat numai din punct de vedere morfologic (pag. 121).

În gramatica lui Manliu nu se vorbeşte despre diateze, nu se dau noţiunile de tranzitiv şi intranzitiv, lipseşte cu desăvîrşire punctul de vedere istoric.

Gramatica lui Manliu este după cum uşor se poate vedea, un manual incomplet, fără valoare ştiinţifică.

« Gramatica romînă » a lui H. Tiktin a fost concepută ca un manual destinat profesorilor şi elevilor.

În prefaţa la ediţia I, autorul spune: « apariţiunea cărţii de faţă credem că nu are trebuinţă de justificare. Pe cînd pentru predarea limbilor străine, atît a celor clasice cît şi a celor moderne, avem manuale parte destul de bune, parte chiar excelente, tocmai studiul limbii materne se face în institutele noastre de învăţămînt secundar cu ajutorul unor manuale a căror insuficienţă ca metodă şi ca ştiinţă este recunoscută de toţi profesorii » (G. R., I pag. III).

În ciuda intenţiilor modeste ale autorului, gramatica lui Tiktin nu prezintă numai un interes pur didactic; ea prezintă un interes ştiinţific şi se poate spune că, pînă în prezent, « Gramatica romînă » a rămas cel mai bun tratat de gramatică românească; pentru specialistul de astăzi ea reprezintă un instrument de lucru indispensabil.

Principiile care au stat la baza alcătuirii acestei lucrări fac dovada unei concepţii valabile şi astăzi asupra modului de studiere a gramaticii.

Deşi face o gramatică **descriptivă** deşi această gramatică este destinată unor cititori fără cunoştinţe suficiente de istorie a limbii romîne şi de

BDD-A10216 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:44 UTC)

lingvistică în general, Tiktin consideră că este necesar să nu rupă starea de limbă pe care o studiază de istoria limbii: « observările istorice presărate prin întregul op nu au pretenţiunea de a forma o expunere sistematică a istoriei limbii romîne al cărei loc n-ar fi decît într-o carte destinată pentru învăţămîntul superior şi sînt menite numai a arăta elevilor într-un mod cît se poate de simplu dezvoltarea uzului m o d e r n din cel vechi romîn sau latin » (G.R., I p. V).

Aşadar, Tiktin consideră că istoria limbii ajută la înţelegerea limbii contemporane.

Pe lîngă aceasta, însuşi faptul că lingvistul consideră că este de datoria sa să contribuie la îmbunătăţirea predării limbii materne în şcoală face dovada unei concepţii foarte avansate asupra rolului lingvistului, în special şi asupra rolului omului de ştiinţă, în general.

Tiktin nu vrea să facă « ştiinţă pură », ci consideră că trebuie ca, prin cunoştinţele sale, să vină în ajutorul elevilor şi profesorilor, el vrea ca, cu ajutorul gramaticii sale, cititorii să înveţe să vorbească corect romîneşte. De aici şi caracterul foarte pronunţat n o r m a t i v al gramaticii sale. Tiktin consideră deci că ştiinţa trebuie să fie legată de nevoile practice imediate: « pornind de la convingerea că sarcina de căpetenie a gramaticii şcolare este de a învăţa u z u l c o r e c t al limbii materne şi că şcoala în primul loc e chemată a lupta în contra particularităţilor dialectale din graiul celor mulţi, ne-am îndreptat luarea aminte în mod cu totul deosebit asupra chestiunei ortoepice, aşa încît cu greu se va găsi un capitol în opul de faţă, unde să nu fi dat la fiecare pas instrucţiuni privitoare la întrebarea: care forme sînt de recomandat şi care nu? » (G.R. I, pag. IV).

Principiile pe baza cărora Tiktin stabileşte normele de vorbire corectă sînt în cea mai mare parte aceleaşi cu cele pe care le acceptăm şi azi: *a)* respectul tradiţiei literare, *b)* restabilirea formelor mai vechi acolo unde ele au fost în mod arbitrar, alterate de gramatici şi scriitori, şi recomandarea uzului muntenesc, atunci cînd acest uz nu contrazice tradiţia.

Tiktin ţine să precizeze că nu va aplica în mod mecanic aceste principii, şi că, atunci cînd anumite forme dialectale sînt întrebuinţate de scriitori (în special cei moldoveni), le va considera « admisibile », deşi « mai puţin bune » (v. G.R., I pag. IV).

Părţile teoretice din gramatică se bazează atît pe cele mai noi rezultate ale lingvisticii din epoca sa, cît şi pe studiul minuţios al limbii romîne şi al istoriei ei: « În partea teoretică am căutat a aplica în mod profitabil atît ultimele rezultate ale lingvisticii moderne în general cît şi cunoştinţa mai adîncă despre particularităţile limbii romîne şi istoria dezvoltării sale, dobîndite parte prin propriile noastre studii, parte mulţumită lucrărilor merituoase ale altora. » (G.R., I, pag. III).

BDD-A10216 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:44 UTC)

Acestea sînt principiile mai importante pe care Tiktin le expune în preața gramaticii sale.

Din nefericire, Tiktin are puține lucrări în care tratează probleme de ordin mai general. Faptul nu este caracteristic pentru Tiktin, ci reprezintă o trăsătură caracteristică a stadiului de dezvoltare a lingvisticii din epoca lui. În această perioadă, lingviștii se limitau la studiul strict al faptelor de limbă, fără a încerca să se ridice la formularea de teorii generale.

Cu toate acestea, una dintre puținele lucrări cu caracter general pe care le-a lăsat Tiktin, «Viața cuvîntului» (Arhiva, I) cuprinde numeroase idei valabile până astăzi.

Tiktin dă limbii o definiție foarte apropiată de aceea pe care noi i-o dăm astăzi: «vorbim pentru a ne împărtăși unul altuia ideile noastre» (Arhiva, I, pag. 736).

Cuvintele sînt legate de noțiunile pe care le desemnează; ele apar și dispar odată cu aceste noțiuni (Arhiva, I, pag. 44 și urm.).

Între aspectul fonetic al cuvîntului și conținutul lui nu există o legătură necesară: «cuvîntul... se compune din două elemente, elementul fiziologico-acustic, sunetele și elementul psihologic, semnificarea. Legătura dintre aceste două elemente nu este o legătură necesară» (Arhiva, I, pag. 730).

Un raport asemănător există după Tiktin, și între forma gramaticală și «funcția sa logică»: «și aici, legătura dintre amîndouă este cu totul întîmplătoare, ba una poate sta chiar în fățișă contrazicere cu cealaltă. Așa de exemplu substantivele *calfă*, *slugă*, *rudă*, *sentinelă* sînt feminine după formă și masculine după funcțiune» (Arhiva, I, pag. 713).

De aici, Tiktin trage concluzii asupra evoluției istorice a cuvintelor: «urmează întîi că cuvîntul își poate schimba forma independent de noțiunea exprimată prin el, și vice-versa, noțiunea se poate modifica independent de cuvîntul prin care este exprimată. Urmează al doilea că legătura dintre cuvînt și noțiune se poate rupe cu desăvârșire, așa încît cuvîntul A, care însemna ieri noțiunea B, astăzi poate servi pentru însemnarea noțiunii C și noțiunea B, care ieri era desemnată prin cuvîntul A, astăzi poate fi reprezentată prin cuvîntul D (Arhiva, I, pag. 732).

După cum se vede, concepțiile generale pe care Tiktin le are asupra limbii sînt foarte aproape de acelea pe care noi le avem astăzi.

Concepînd limba ca mijloc de comunicare, era natural ca Tiktin să dea o mare importanță cultivării limbii, deci perfecționării acestui mijloc de comunicare.

Admițînd ideea că legătura dintre semnificația cuvîntului și forma de exprimare a acestei semnificații nu este necesară, Tiktin poate să facă istorie.

Cele cîteva principii teoretice pe care Tiktin le-a expus în lucrările sale arată că studiile lui sînt dirijate de o concepție valabilă.

BDD-A10216 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:44 UTC)

Vom căuta acum să punem în lumină felul în care Tiktin a ştiut să aplice în studiile sale de gramatică aceste principii.

« Gramatica romînă » publicată în 1895 în editura autorului este alcătuită din două volume. Primul volum cuprinde etimologia (= morfologia), al doilea volum cuprinde sintaxa.

În primul volum este inclus un capitol referitor la fonetică şi altul referitor la formarea cuvintelor.

Trebuie să arătăm că fonetica nu este tratată numai descriptiv, deşi noţiunile de fonetică istorică nu erau strict necesare unui manual şcolar.

Tiktin nu face numai o simplă descriere a sunetelor limbii romîne. El merge mai departe, legînd fonetica de morfologie şi făcînd o expunere succintă a alternanţelor fonetice (cap. VII, Schimbările fonetice). Această expunere uşurează înţelegerea paragrafelor următoare (de la morfologie) referitoare la alternanţele fonetice din rădăcina verbelor şi substantivelor.

Alternanţele nu sînt privite numai sincronic şi sînt explicate pe baza legilor fonetice. Astfel alternanţa *ă-e* după labială este explicată prin următoarea lege fonetică: *e* > *ă* după labială, atunci cînd în silaba următoare nu urmează o vocală prepalatală (*e, i*: *învăţ, învăţînd*, faţă de *înveţi*, (să) *înveţe* (v. G.R., I 34).

Capitolul de fonetică are totuşi o dezvoltare redusă, deoarece noţiunile de fonetică sînt puţin accesibile celor care nu au o pregătire de specialitate. De altfel, chiar în prefaţa gramaticii sale, Tiktin arată că capitolul respectiv se adresează mai mult profesorilor decît elevilor. O dezvoltare mai mare a acestui capitol o găsim în « Rumänisches Elementarbuch ». Faptul că această lucrare se adresează în primul rînd specialiştilor i-a permis lui Tiktin să dezvolte mai mult capitolul de fonetică. Prezentarea faptelor se face în primul rînd istoric, avîndu-se în vedere istoria fiecărui sunet în parte. De altfel, istoria sunetelor limbii romîne a constituit pentru Tiktin o preocupare importantă. În mai multe numere din « Zeitschrift für romanische Philologie » Tiktin a făcut o expunere amănunţită şi completă de fonetică istorică a limbii romîne.

Toate acestea dovedesc că aspectul oarecum sumar al capitolului de fonetică din « Gramatica romînă » nu se datoreşte decît limitelor impuse de scopul didactic pe care lingvistul şi le-a propus.

Ceea ce trebuie reţinut este că Tiktin îşi dă seama de legătura strînsă care există între fonetică şi morfologie; conştient fiind de această legătură, Tiktin insistă mai puţin asupra descrierii sunetelor şi dă o atenţie mai mare funcţiei lor, prin aceea că se opreşte în special asupra alternanţelor fonetice.

În primul volum al « Gramaticii romîne », locul important îl ocupă morfologia. Trebuie să subliniem că morfologia nu este numai o simplă listă de paradigme însoţită de unele comentarii, Tiktin are în permanenţă în vedere şi *conţinutul* categoriilor morfologice, conţinut pe care autorul caută întotdeauna să-l definească. În felul acesta, Tiktin este ferit de formalism.

BDD-A10216 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:44 UTC)

Astfel, substantivul este definit ca « vorbă care denumeşte o f i i n ţ ă (însufleţită) sau un l u c r u (neînsufleţit) » (G.R., I 33).

Se definesc apoi substantivele *concrete* şi cele *abstracte*. Sînt apoi definite numele *proprii*, *comune*, *colective*, *materiale* (nume de materie).

Este definit *verbul*, noţiunea de *tranzitiv*, *intranzitiv*, *reflexiv*. Sînt definite valorile modurilor şi ale timpurilor.

Definiţiile date au în vedere în special semnificaţia de bază a formelor. Astfel, se spune că prezentul arată că « lucrarea se petrece chiar în momentul vorbirii » (G.R., I 119), « imperfectul arată că lucrarea urma încă în momentul cînd se petrecea o altă anumită lucrare » (ib.), « indicativul arată ceva hotărît, sigur, real » (ib. 180), « conjunctivul arată ceva ca fiind numai presupus posibil, dorit » (ib.) etc.

Pe lîngă definirea valorilor de bază ale formelor, în morfologie se menţionează cîteodată şi unele valori speciale ale acestor forme în anumite împrejurări create de întrebuinţarea lor. Astfel, se arată la pagina 235 (G.R., I) că prezentul indicativului « arată că lucrarea se petrece chiar în momentul vorbirii ». Se citează însă şi cazuri în care prezentul « poate arăta şi o lucrare care nu e închipuită ca petrecîndu-se într-un timp anumit » (ib., p. 235).

Este vorba de aşa numitul « prezent etern », în exemple de tipul *ce naşte din pisică şoarece mănîncă* sau *morile se mişcă prin apă, vînt sau aburi* (ib., p. 235).

După cum am arătat mai sus, nu totdeauna se discută valoarea pe care formele gramaticale o capătă în diferite îmbinări de cuvinte. Uneori, întîlnim chiar categorii nedefinite, cum ar fi aceea a genului (G.R., I pag. 34). De fapt, din gramatica lui Tiktin lipseşte ceea ce noi numim sintaxa părţilor de vorbire, care nu este tratată nici la morfologie, nici ca un capitol aparte de sintaxă. Chiar atunci cînd se discută unele fapte de sintaxă a părţilor vorbirii, aceasta se face în note cum e în cazul citat de noi mai sus, al prezentului etern.

Lipsa acestui capitol şi-ar putea găsi o explicaţie, ţinînd seamă de scopurile în primul rînd didactice ale autorului. O dezvoltare mai mare în cadrul morfologiei a prezentării problemelor de sintaxă a părţilor de vorbire ar fi încărcat expunerea, făcînd-o mai greu accesibilă pentru elevi.

Am arătat mai sus că Tiktin, în expunerea pe care o face asupra foneticii limbii romîne prezintă problemele istoric. Acelaşi punct de vedere istoric nu este părăsit de Tiktin nici în capitolele de gramatică propriu-zisă. Desigur că partea istorică nu capătă o dezvoltare prea mare şi aceasta din două motive pe care le socotim esenţiale, în primul rînd pentru că autorul şi-a propus să facă o gramatică descriptivă şi nu istorică, în al doilea rînd, pentru că gramatica a fost concepută ca un manual şcolar, adresat deci unor nespecialişti, pentru care noţiunile de gramatică istorică sînt mai greu accesibile.

Cu toate acestea, ori de cîte ori Tiktin consideră că o situaţie din limbă poate fi mai bine înţeleasă dacă este privită istoric, face o scurtă prezentare

BDD-A10216 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:44 UTC)

istorică a faptelor. Aceste « observări istorice » sînt tipărite cu caracter diferit şi constituie un paragraf aparte care, eventual, poate fi omis la lectură de către cel pe care chestiunea nu-l interesează.

Astfel, este făcută istoria genului în limba romînă (G.R., I 34 şi urm.); se explică istoric formele articulate ale unor substantive ca *stea, zi, basma* etc., deoarece prezenţa lui *-u-* (în *steaua, ziua, basmaua*) este de neînţeles fără o expunere istorică a faptelor (ib., I 41 şi urm.); se explică vocativul în *-ule* (ib., 50 şi urm.); se face istoria conjugărilor în limba romînă (ib., 131 şi urm.); este explicată istoric flexiunea verbală în romîneşte (ib., 135); sînt explicate istoric formele iodizate din paradigmele unor verbe, ca *scoţ, văz, să vază* (ib., 137) etc.

Observaţiile istorice nu lipsesc nici din capitolele de sintaxă. Astfel, se arată că apoziţia se acordă uneori în limba mai veche cu substantivul determinat (G.R., II 51). Se arată de asemenea că, în limba mai veche, complementul adjectivului putea sta în cazul genitiv: *vrednic a laudei noastre* (G.R., II 95).

Cu toate acestea, trebuie să spunem că observaţiile istorice sînt mult mai rare în sintaxă. Faptul este însă explicabil. Se ştie că sintaxa, în general, şi sintaxa limbii romîne în special, a fost foarte puţin studiată. Studiile de sintaxă istorică erau şi în epoca aceea insuficiente. De altfel, chiar şi astăzi, cercetătorul întîmpină dificultăţi atunci cînd vrea să facă sintaxă istorică, dificultăţi cauzate atît de lipsa expunerilor de ansamblu, cît şi de lipsa studiilor de detaliu. De aceea, putem înţelege uşor dece Tiktin n-a putut face uz de metoda istorică în expunerea faptelor sintactice în aceeaşi măsură în care a făcut-o în expunerea morfologiei limbii romîne.

Punctul de vedere istoric apare mult mai pronunţat în « Rumänisches Elementarbuch ».

În capitolul de fonetică se face o istorie succintă a sunetelor limbii romîne, iar în capitolul de morfologie o istorie a formelor. Perspectiva istorică este mai puţin pronunţată în expunerea făcută la capitolul de sintaxă. Explicaţia am dat-o mai sus.

Faptul că şi în această lucrare, adresată specialiştilor, tratarea istorică a problemelor de sintaxă este insuficientă reprezintă o confirmare a explicaţiei date de noi mai sus. Aceasta denotă că avem a face cu o insuficienţă datorită unor condiţii obiective şi nu cu o concepţie neştiinţifică anistorică. Afirmaţia noastră se bazează pe faptul că întregul manual (e vorba de « Rumänisches Elementarbuch ») este conceput ca un fel de gramatică istorică, astfel încît lipsa unei expuneri istorice a sintaxei apare cel mult ca o insuficienţă de metodă şi în nici un caz ca o oglindire a unei concepţii greşite.

De altfel, însuşi faptul că « sintaxa » are aici o dezvoltare mult mai mică decît celelate capitole ne arată în mod clar că autorul n-a putut să utilizeze un material suficient pentru o dezvoltare amplă a acestui capitol.

BDD-A10216 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:44 UTC)

Trebuie să subliniem că, în ciuda insuficienței semnalate, manualul lui Tiktin reprezintă un mijloc de orientare rapidă și sigură asupra gramaticii limbii române.

Am arătat mai sus că, în alcătuirea manualului său de gramatică, una dintre preocupările de seamă ale lui Tiktin a fost aceea de contribui la o însușire cît mai corectă a limbii române de către cei care o studiază. De aici, caracterul pronunțat normativ al gramaticii sale.

Cînd spunem că gramatica lui Tiktin are un pronunțat caracter normativ, ne referim la numeroasele indicații pe care această gramatică le dă asupra pronunțării, vorbirii și scrierii corecte a limbii române. Acest aspect al gramaticii lui Tiktin este foarte important. Tiktin dovedește că este preocupat de necesitățile practice. El caută prin toate mijloacele să ajute pe cititori să-și însușească și să folosească cît mai corect limba română.

De altfel, această preocupare a lui Tiktin nu apare numai în gramatică. Într-un articol (Arhiva I) se discută pe larg o problemă de ortoepie: formarea genitivelor substantivelor fem nine articulate cu articolul enclitic. Este vorba despre articolul *Cărții sau cărței*. Tiktin combate scrierea *cărței* — întrebuințată de unii scriitori și publiciști ai vremii — arătînd că nu este justificată nici de evoluția fonetică, nici de tradiția grafică. Argumentarea lui Tiktin se bazează pe o bună cunoaștere a textelor din diferitele epoci istorice.

De altfel, preocuparea lui Tiktin pentru problemele de ortografie se oglindește și în « Manual de ortografie română » (Iași, 1889). Principiile sale ortografice au fost expuse de noi mai sus, atunci cînd am vorbit despre prefața la « Gramatica română » (vezi mai sus pag. 54).

Tiktin a combătut pe cei care caută să introducă și să impună cuvinte sau forme noi, fără să țină seama de legile limbii. Astfel, în articolul pomenit de noi mai sus « Viața cuvîntului » (Arhiva I) se arată că formele în *-ciune* ale unor neologisme, forme pe care voiau să le impună puriștii din școala lui Aron Pumnul nu au nici o justificare, întrucît legea fonetică după care *t* + *i* + + *o* > *č* *(titionem* = *tăciune)* a încetat să mai funcționeze. Tiktin arată că este greșit și în discordanță cu evoluția normală a limbii să aplici la cuvinte nou intrate în limbă legi fonetice care au încetat să mai funcționeze.

Tiktin condamnă de asemenea împrumuturile inutile de cuvinte din limba franceză, condamnînd în același timp și « galomania » claselor exploatatoare și cosmopolite. Această « galomanie » este considerată de Tiktin ca o manifestare a disprețului față de limba noastră națională.

În « Gramatica română », aspectul normativ este, după cum spuneam, foarte pronunțat. Astfel, se dă norma de formare a genitiv-dativului feminin singular articulat (G.R., I 56); se combate tendința de a întrebuința în mod abuziv articolul proclitic *lui* în cazul numelor proprii feminine (ib. 71); este combătută tendința « pedanților » de a introduce adjective latine de declinarea a III-a, cu forma invariabilă pentru masculin și feminin menținută în limba

BDD-A10216 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:44 UTC)

romînă: « nu zicem masc. şi fem. *naţionale*, după cum în zădar s-au încercat unii pedanţi a ne sili să zicem; ci masc. *naţional*, fem. *naţională* » (ib. 81). Exemplele se pot înmulţi; putem spune că aproape în toate situaţiile în care se face simţită trebuinţa, Tiktin caută să stabilească norma de vorbire corectă.

Caracterul normativ lipseşte în « Rumänisches Elementarbuch ». Faptul este uşor de explicat, dacă ţinem seama de aceea că manualul este destinat specialiştilor care vor să se informeze asupra limbii romîne.

★

Cele de mai sus au avut ca scop să scoată în evidenţă cîteva caracteristici pe care le-am socotit esenţiale ale gramaticii lui Tiktin.

Am arătat că autorul a reuşit să dea de cele mai multe ori definiţii valabile ale categoriilor gramaticale. În felul acesta, putem spune că Tiktin a reuşit să evite formalismul.

Am arătat, de asemenea, că Tiktin are un punct de vedere istoric în studiul problemelor de gramatică.

Am arătat, în sfîrşit, că Tiktin este preocupat de stabilirea de norme în vederea unei corecte întrebuinţări a limbii romîne.

Acestea sînt, de altfel, şi principiile de bază pe care autorul am văzut că le expune în prefaţa gramaticii sale. Discuţia noastră a căutat să pună în lumină felul în care aceste principii sînt oglindite în lucrarea lui Tiktin.

Valabilitatea lucrării lui Tiktin constă tocmai în aceea că autorul a ştiut să definească cu precizie situaţiile gramaticale pe baza unui studiu amănunţit al faptelor de limbă, a ştiut să explice diferitele situaţii prin dezvoltarea istorică a limbii, a ştiut să dea norme de folosire a limbii pe baza studiului acestei dezvoltări.

Prin grija pe care a avut-o pentru corecta folosire a limbii romîne, prin grija deosebită pe care a avut-o pentru învăţarea în cît mai bune condiţii a limbii romîne, Tiktin şi-a dovedit patriotismul. Tiktin nu s-a izolat în cercetările sale şi a ştiut să lege ştiinţa de practică.

Acestea sînt motivele pentru care Tiktin se numără printre cei mai de seamă lingvişti ai noştri din trecut.

BDD-A10216 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:44 UTC)